

J. W. Goethe
Bidrag til fargelæren.
Didaktisk del. 4. Avdeling

ALMINNELIGE SYNSPUNKTER INNAD¹

688

Vi har hittil, nærmest med makt, holdt fra hverandre fenomener som, dels ut fra sin natur, dels ut fra vår ånds behov, uavbrutt streber etter igjen å forenes. Ut fra en viss metode har vi lagt dem frem i tre avdelinger. Vi har først lagt merke til dem som øyets egen flyktige virkning og motvirkning, videre som virkningen av fargeløse gjennomskinnende, gjennomsiktede, ugjennomsiktede legemer på lyset, særlig på lysbildet²; og til slutt kom vi til det punkt hvor vi rolig kunne tiltale dem som hørende hjemme i legemet

689

I denne sammenhengende rekken har vi, så langt det var mulig for oss, forsøkt å skjelne og ordne fenomenene. Når vi nå ikke lenger frykter for å røre dem i hop, kan vi begynne å betrakte den alminnelige orden som gjelder for disse fenomenenes sluttede krets, hvordan denne særlige krets kjeder seg sammen med naturens øvrige, beslektede ledd.

Hvor lett fargen oppstår

690

Vi harmerket oss at fargen oppstår lett og øyeblikkelig under mange slags betingelser. Øyets følsomhet for lyset, retinas [netthinnens] lovmessige opposisjon mot lyset frembringer øyeblikkelig et lett fargespill. Ja, et hvert dempet lys, for så vidt det blir sett, kan vi kalle farget. Fargeløst lys, fargeløse flater er på sett og vis abstraksjoner; i vår erfaring blir vi knapt kjent med dem.

691

Når lyset kastes tilbake fra et fargeløst legeme, stryker og gjennom det, er fargene straks der. Men, som vi så ofte har fremhevet, er hovedbetingelsene for refleksjon, refraksjon osv. ikke tilstrekkelig til å frembringe fenomenet. Lyset virker riktig nok mang en gang som lys i og for seg, men oftere som noe bestemt, begrenset, som et lysbilde. Medienes tetning [Trübe³] er ofte en nødvendig betingelse, for uten at mange fenomener krever halv- og dobbeltskygger. Men alltid oppstår fargen øyeblikkelig og med den største letthet. Videre finner vi at på glatte, rene overflater, så vel som på fargeløse væsker, frembringes fargen øyeblikkelig av trykk, ånde, rotasjon, varme, mange slags bevegelser og forandringer.

692

I legemenes bestanddeler vil den minste forandring, det være seg gjennom blanding med andre legemer, eller gjennom andre betingelser, medføre at det oppstår farge på legemene, eller at fargen forandrer seg på dem.

---

¹ Avsnittet gjenspeiler Goethes plan for en omfattende naturlære, hvor fargelæren utgjør ett kapittel.

² "Lysbilde" betegner en konfigurasjon av lys og mørke.

³ Betegnelsen *Trübe* er et grunnord i Goethes fargelære. Han har også gjort en sproghistorisk undersøkelse av dette ordet og dets synonymer i de europeiske sprog. Ordet synes ikke å ha et norsk synonym. Pehr Sällström kan derimot i sin svenske oversettelse, støtte seg på betegnelsen *töckn*. Både hos Platon og Aristoteles er materiens graderte gjennomskiktighet (*diaphané*) en grunnbetingelse for lysets differensierte virksomhet og fenomener. For Goethe er utvilsomt gjennomskiktighet et uttrykk for forholdet mellom sjel og legeme. Mennesket i sin utilstand merker egentlig ikke sitt legeme. Legemet er "gjennomskiktig", og først når det mer eller mindre er satt ut av funksjon, eller dets funksjoner bevisst utvikles gjennom "trening", blir det for mennesket en bevisst "bestanddel" av dets totale vesen.

Hvor energisk fargen er

693

De fysiske farger og særlig de prismatiske, er på grunn av sin særegne herlighet og energi tidligere blitt kalt *colores emphatici* [uttrykksfulle farger]. Men ved nærmere betraktning kan man tilskrive alle fargefenomener en høy *emphas*, forutsatt at de frembringes under de reneste og mest fullkomne betingelser.

694

Fargens mørke natur, dens høye mettede kvalitet fremkaller dens alvorlige og samtidig henrivende inntrykk, og i det man kan anse den som en betingelse for lyset, så kan den heller ikke unnvære lyset som medvirkende årsak, som grunnlaget for dens tilsynekomst, som en strålende og fargemanifesterende kraft.

Hvor avgjort fargen er

695

Fargens tilblivelse og dens bestemthet er ett og det samme. Mens lyset fremstiller seg og gjenstandene med en allmenn likegyldighet og forvisser oss om et betydningsløst nærvær, så viser fargen seg alltid spesifikk, karakteristisk, betydelig.

696

I sin alminnelighet bestemmes fargen til to sider. Den fremstiller en motsetning, som vi kaller en polaritet, og som på en god måte kan betegnes gjennom et + og et –.

Pluss	Minus
Gul	Blå
Virkning	Berøvelse
Lys	Skygge
Lys valør	Mørk valør
Kraft	Svakhet
Nærhet	Fjernhet
Frastøtning	Tiltrekning
Slektskap med syrer	Slektskap med alkalier

Blanding av de to sidene

697

Hvis man blander disse spesifiserte motsetningene, så opphever deres egenskaper ikke hverandre; men når de er bragt til likevektspunktet, slik at man ikke gjenkjenner dem hver for seg, får denne blandingen noe spesifikt for øyet, den viser seg som en enhet, hvor vi ikke tenker på at den er sammensatt. Denne enheten kaller vi grønt.

698

Når nå to fenomener som springer ut av den samme kilde, ikke opphever hverandre, i det de føres sammen, men forbinder seg til et tydelig tredjefenomen; tyder dette på overensstemmelse og noe fullkommere. Men det står ennå tilbake å gi det navn.

Stegring mot det røde

699

Det blå og gule lar seg ikke fortette uten at et annet fenomen samtidig inntreffer. Selv i sin lyseste tilstand er farge noe mørkt, når den fortettes, må den bli mørkere, men samtidig får den et skinn, som vi betegner med ordet rødlig.

700

Dette skinn vokser uavbrutt, slik at det på stegringens høyeste trinn blir dominerende. Et voldsomt lysinntrykk klinger ut purpurfarget. I de prismatiske forsøkene gulrøde fenomen, som springer umiddelbart ut av det gule, tenker vi knapt mer på det gule.

701

Stegringen oppstår allerede i fargeløse, tetnende medier, og her ser vi virkningen i sin høyeste renhet og alminnelighet. Spesifikt fargete, gjennomsiktige vesker viser denne stegringen tydelig i trappetrinnskar. Stegringen er uoppholdelig, rask og jevn: den forekommer så vel hos fysiologiske som hos fysiske og kjemiske farger.

Forbindelsen av de stegrete endepunkter

702

Har endepunktene i den enkle motsetning, gjennom blanding bevirket et vakkert og tiltalende fenomen; så vil de stegrete endepunkter, når man forbinder dem, frembringe en enda mer henrivende farge, ja, det kunne tenkes at hele fenomenet her har sitt høyeste punkt.⁴

703

Og slik er det også: for her oppstår det rent røde, som vi ofte, på grunn av dets høye verdighet har kalt purpur.

704

Det finnes flere måter som purpur kommer til syne på; i de prismatiske forsøkene ved at den fiolette brem og den gulrøde rand føres over hverandre; i de kjemiske forsøkene gjennom vedholdende stegring; i fysiologiske forsøk gjennom organisk motsetning.⁵

705

Som pigment oppstår purpur ikke gjennom blanding eller forening, men gjennom fiksering av en stofflighet på det høye kulminerende fargepunkt. Derfor har maleren grunn til å anta tre grunnfarger, i det han av disse setter sammen alle de øvrige. Fysikeren antar derimot bare to grunnfarger, av hvilke han utvikler og setter sammen de øvrige.⁶

Fullstendighet i det mangfoldige fenomen

706

De mangfoldige fenomenene, fiksert på sine forskjellige trinn og betraktet ved siden av hverandre frembringer totalitet. Denne totalitet er for øyet harmoni.⁷

---

⁴ Motsetningen mellom gult og blått kan oppheves i den "enkle blanding". Resultatet er grønt, hvor komponentene gult og blått knapt er merkbare. Goethe mente for sitt vedkommende at han kjente grønt som en gul-blå nyanse. Men motsetningen kan også oppheves gjennom "høyning" eller "stegring", hvor de motsatte poler går opp i en høyere enhet. Denne gir seg til kjenne ved at gult og blått hver for seg antar en rødlig tone, og viser seg som gulrødt og blårødt, som forenes i en grunnfarge, som han gav kongelig status gjennom betegnelsen "purpur". Han holdt det åpent om purpur i sin absolutte form i det hele tatt finnes som naturlig fenomen, eller om det dreier seg om en ideell sammenfatning av fargenes mangfoldighet, som egentlig bare foreligger for øyet.

⁵ Ut fra dagens rådende fargeteorier og terminologier kunne man definere den grønne fargetonen som en "subtraktiv" blanding av randfenomenets gulrøde og blårøde render, mens purpur, ofte kalt *magenta*, kunne defineres som en "additiv" blanding av de samme randfargene.

⁶ Betegnelsen "fysikeren" gjelder her muligens Goethe selv. Men for dagens newtonsk anlagte fysiker eksisterer fargen bare for så vidt som dens nærvær kan måles. Det gir da ingen mening å tale om "grunnfarger".

⁷ Problemet om "helhet" er et tilbakevendende spørsmål i vitenskapelig tenkning. Goethe angir menneskets organisasjon som *organ* for "totalitet" og "harmonii".

707

Fargesirkelen har nå oppstått for våre øyne; tilblivelsens mangfoldige forhold er blitt tydelige for oss. To rene, opprinnelige motsetninger er fundamentet under det hele. Så opptrer en stegring; motsetningen nærmer seg noe tredje; derved oppstår på hver sin side det dypeste og det høyeste, det enkleste og det mest betingete, det alminneligste og det edleste. Siden kommer to foreninger (blandinger, forbindelser, eller hva man foretrekker å kalle dem) på tale; en gang de enkle og deretter de stegrete.

Overensstemmelse i det fullstendige fenomen

708

Å bli vår totaliteten ved siden av hverandre gjør et harmonisk inntrykk på øyet. Men her må vi overveie forskjellen mellom fysisk motsetning og harmonisk opposisjon. Den første beror på den rene, nakne, opprinnelige dualitet, for så vidt som denne blir oppfattet som noe adskilt; den andre beror på den avledete, utviklete og viste totalitet.⁸

709

Enver måte å stille tingene mot hverandre på, som skal være harmonisk, må romme totalitet. Dette lærer vi de fysiologiske forsøkene. En utvikling av samtlige mulige opposisjoner, hele fargekretsen rundt, skal vises i det som følger etter.

Hvor lett fargen kan beveges fra den ene siden til den andre

710

Fargens bevegelse har vi allerede hatt anledning til å overveie ved stegringen og vår gang gjennom fargesirkelen; og den kan sågar raskt og med nødvendighet kaste seg fra den ene siden til den andre.

711

Fysiologiske farger viser seg annerledes på mørk enn på lys grunn. Ved de fysiske er forbindelsen av det objektive og subjektive forsøk høyst merkverdig. De epoptiske farger skal være motsatte ettersom lyset skinner gjennom eller på et formål. Hvordan de kjemiske fargene lar seg vende om gjennom ild og alkalier, er tidligere tilstrekkelig vist.

Hvor lett fargen forsvinner

712

Det som etter at fargen, øyeblikkelig og bestemt, har kommet til syne, deretter har kunnet vises å finne sted som blanding, stegring, forbindelse, adskillelse, så vel som harmonisk motsetning, det skjer alt sammen med den største hurtighet og beredvillighet; men like hurtig forsvinner fargen fullstendig.

713

De fysiologiske fenomenene lar seg på ingen måte fastholde; de fysiske varer bare så lenge den ytre betingelse gjelder. Selv de kjemiske er meget bevegelige og kan ved hjelp av motsatte reagenser kastes frem og tilbake over fargekretsen, ja, endog oppheves.

Hvor bestandig fargen kan være

714

De kjemiske fargene er vitnesbyrd om meget lang varighet. Farger som er fiksert i smeltet glass, så vel som i naturens edelstener, trosser all tid og motvirkning.

---

⁸ Ved *den rene, nakne opprinnelige dualitet* kunne vi forestille oss ytre kjensgjerninger uten indre lovmessig forbindelse. Ved *totaliteten* er de ytre kjensgjerninger lovmessig, dvs. ideelt forbundet. Dette innebærer at de fremtrer som harmonisk helhet.

Fargerikunsten fikserer på sin fargene sterkt. Pigmenter, som ved hjelp av reagenser ellers lett kan føres fra den ene siden til den andre, lar seg gjennom beising overføre til en tilstand av høyeste varighet på og i legemer.